

J. M. H. Mosmulier, *Voorpost en pion. De functies van Maastricht in de 'guerre de Hollande' (1672-1678) als voorbeeld van 'gloire' bij Lodewijk XIV* (Utrecht-Heerlen: [S. n.], 1995, 243 blz., f38,50, ISBN 90 9008128 3).

Maastricht speelde zowel in militair als diplomatiek opzicht een belangrijke rol tijdens de Hollandse Oorlog (1672-1678). De vestingstad had de faam bijna onneembaar te zijn en bezat daarom in een tijd van statische oorlogvoering aanzienlijke waarde als militair bolwerk en als onderhandelingsobject. De Franse legers lieten Maastricht gedurende hun opmars in 1672 niet voor niets links liggen. Pas in 1673 leidde Lodewijk XIV (die volgens de auteur alleen door roem en eer werd gedreven) hoogstpersoonlijk het beleg, dat binnen drie weken met succes werd bekrond. Vauban droeg zelfzorg voor verbetering van de vesting werken. Het beleg van Willem III in 1676 liep dan ook, mede door slechte voorbereiding, onderlinge verdeeldheid en Franse interventie, op een fiasco uit. Toch bleek Frankrijk zowel in Keulen als in Nijmegen aanstonds bereid de stad als onderhandelingsobject in te zetten en aan de Republiek terug te geven om haar uit de anti-Franse coalitie los te weken. De reden lijkt duidelijk. Vauban had meteen en Lodewijk XIV had geleidelijk onderkend dat Maastricht niet thuishoorde in de Franse verdedigingslinie. De Republiek daarentegen was na de aanval van 1672 meer dan ooit doordrongen van de noodzaak een brede bufferzone tegen Frankrijk te moeten aanhouden, waarin de stad onmisbaar was. De Republiek had Maastricht in 1673 bij het Haags Verbond wel aan Spanje toegezegd, maar liet zich aan deze belofte niets gelegen liggen en eigende zich de vesting gewoon toe, ofschoon de partiële soevereiniteit van de prins-bisschop van Luik werd hersteld.

De auteur heeft voor dit boek, dat lijkt te zijn opgezet als een promotieonderzoek (helaas wordt noch over de auteur, noch over het werk ook maar één woord gezegd), kosten noch moeite gespaard. Allerlei archiefcollecties in heel Europa van Parijs tot Stockholm en van Brussel tot Rome zijn geraadpleegd, naast de relevante bescheiden van Nederlandse zijde. De auteur is er daarbij steeds op bedacht het beperkte onderwerp in een breder kader te plaatsen en als onderdeel van de veldtochten die elk jaar plaatsvonden en van de onderhandelingen die eindeloos in Keulen en Nijmegen voortduurden te beschouwen. Het boek bevat dikwijls nuttige inlichtingen en soms verrassende observaties, zoals over de onbetrouwbaarheid van de brieven van D'Estrades.

Dit neemt niet weg dat het werk ernstige gebreken vertoont. Om te beginnen blijft het Nederlands onder de maat. Het boek wemelt van krepele zinnen en stijlfouten. Als tweede laat de opzet veel te wensen over. Talloze alinea's en zinnen sluiten niet goed op elkaar aan, zodat de lezer snel vermoeid raakt en zich regelmatig afvraagt wat bepaalde zinnen mogen betekenen. Als derde is de inhoud uiterst feitelijk van aard; geen enkel probleem wordt bevredigend geanalyseerd en in groter verband geplaatst. Vaak worden persoonlijke observaties van de een of andere tijdgenoot zonder commentaar als feiten gepresenteerd. En tenslotte komen in het boek zoveel onjuiste mededelingen, dubieuze oordelen en gebrekkige weergaven voor dat men weinig vertrouwen in de rest van de informatie overhoudt en geregeld de wens voelt opkomen de archiefstukken zelf te bekijken. Neem alleen de eerste alinea van de conclusie op bladzijde 168. Was het verbond in 1662 een bevestiging van de goede relatie tussen de Republiek en Frankrijk? Werd het Franse expansiestreven voor het eerst duidelijk bij het devolutierecht? Deed de hulp aan de Republiek tegen Munster Lodewijk XIV aannemen dat zij zijn aanspraken op de Zuidelijke Nederlanden zou billijken? Zelfs hoofdtheses geven soms blijk van inconsistentie. Enerzijds zou Lodewijk XIV bij zijn aanval op Maastricht zijn gedreven door *gloire*; anderzijds blijkt Frankrijk allang vóór 1672 de stad strategisch van groot gewicht te hebben geacht. Enerzijds zou Lodewijk XIV uit *gloire* lange tijd geen afstand van de stad hebben willen doen; anderzijds blijkt Maastricht al in Keulen inzet van de onderhandelingen te

zijn geworden. Toch lijkt de algemene strekking van het boek aannemelijk en verschaft het allerlei nuttige gegevens over een weinig onderzocht tijdvak. Men dient het echter met voorzichtigheid te gebruiken.

Guido de Bruin

L. C. Palm, ed., *Alle de brieven van Antoni van Leeuwenhoek. The collected letters of Antoni van Leeuwenhoek, XIV, (1701-1704)* (Lisse: Swets & Zeitlinger, 1996, 395 blz., f395,-, ISBN 90 265 1450 6).

De brieven van Antoni van Leeuwenhoek vormen niet alleen een belangrijke bron voor de geschiedenis van de wetenschap, de uitgave zelf is inmiddels ook een historisch document geworden. De wijze waarop de brieven worden uitgegeven en geannoteerd maakt deze uitgave namelijk tot een relict uit een tijd, nog voor de Tweede Wereldoorlog, dat van een zelfstandige wetenschapshistorische professie nog geen sprake was en het vak vooral door natuurwetenschappers zonder speciale historische scholing werd beoefend. Met name de taalkundige annotatie (de uitleg van Leeuwenhoeks woordgebruik) lijkt bedoeld voor de bioloog die nog nooit een oud-Nederlandse tekst heeft gelezen en dus uitgelegd moeten krijgen dat het bij 'liefhebbers' die kabinetten aanleggen met dingen die ze 'voor wat raars' houden gaat om 'verzamelaars' die 'iets kostbaars' bezitten (in de Engelse vertaling staat overigens 'something uncommon' wat anders, maar ook beter lijkt). Dergelijke toelichting lijkt tegenwoordig niet (meer) nodig, zeker niet als de Engelse vertaling, die op de tegenoverliggende bladzijde is afgedrukt, vaak al aangeeft hoe het Nederlands gelezen moet worden. Het is begrijpelijk dat de uitgave-politiek tijdens de rit niet gewijzigd wordt en het is te prijzen dat de uitgave in een versnelling lijkt te zijn gekomen (de laatste vier delen verschenen in respectievelijk 1983, 1989, 1993 en nu dus 1996), maar curieus is het wel..

De 21 brieven van en de twee brieven aan Leeuwenhoek die in dit deel zijn opgenomen zijn niet werkelijk opzienbarend. Het is de inmiddels bekende potpourri van 'zaaken die ons bloote oog ontwijken' en pas door Leeuwenhoeks microscopen zichtbaar werden: niet alleen het zaad van spinnen en hanen, de vorm van zandkorrels uit Indië (die veel fijner zijn dan bij het Europese zand), het kiemproces bij pitten van Surinaamse sinaasappelen, de bouw en het voorkomen van eendekroos, allerlei eencelligen in regenwater, het zuiveren van goud en zilver, de herkomst van leverbot, de vermeende schadelijke werking van tabak, de rode bloedlichaampjes in jonge palingen, maar ook de constructie van een nauwkeurig instrument om het verval van water te meten en een middel tegen wat wij asthma zouden noemen. Interessanter zijn vaak de terzijdes van Leeuwenhoek, die iets laten zien van zijn milieu. Zo spreekt hij veelvuldig met de slaggers in de vleeshal, discussieert hij met geleerde en zeer geleerde heren, trekt hij het weiland in op zoek naar de herkomst van de leverbot, krijgt hij een bevriend heer zo gek om de tuinman in een bepaald jaar juist niet de spinnen te bestrijden, opdat Leeuwenhoek ze beter kan bestuderen etc. Ook over de levensovertuiging van Leeuwenhoek worden we af en toe iets wijzer. Zo zou men op grond van brief 233 (9 februari 1702) denken dat Leeuwenhoek sterk deïstisch of zelfs naturalistisch dacht. In het begin van de brief heeft hij het naar aanleiding van het vermogen van raderdiertjes om na uitdroging weer tot leven te komen wanneer ze in een vochtige omgeving gebracht worden nog over 'de Voorsienigheid, die de Dierkens in geschapen is, op dat haar geslacht in wesen soude blyven' en verderop heeft hij het nog eens over 'de onbegrypelijke voorsienigheid, volmaaktheid, en ordre, die de Heere Maker van het Geheel Al, in soodanige kleyne schepselen ingeschapen heeft', maar aan het eind van de brief lijkt de